

A 19. századi magyarországi zenés színhátság számítógépes adatbázisának kialakítása c. OTKA által támogatott kutatás szakmai záróbeszámolója

Témavezető: Tallián Tibor

Pályázati célok

A 19. századi magyarországi zenés színhátság számítógépes adatbázisának kialakítása c. OTKA által támogatott kutatás célját a zenei vonatkozású színháztörténeti adategyüttesek hozzáférhetővé tételében határoztuk meg az intézményes kutatás számára. Részletezve:

- a Pesti Német Színház 1995-ben készült számítógépes adattárának kiegészítése és modernizálása
- vidéki német és magyar színházak zenés műsorának adatbázisa a kezdetektől az 1870–80-es évekig
- zenészek adatait tartalmazó adatbázis felállítása a Nemzeti Színház zsebkönyvei és a vidéki magyar színházak zsebkönyvei alapján
- az 1884 előtti anyag feldolgozásának megkezdése a Nemzeti Színház-Operaház kottatárában (Országos Széchényi Könyvtár)
- a zenés darabokra kiterjedő adatbázis készítésének megkezdése
- vidéki magyar színházak zenés műsorának összeállítása a 19. században
- tanulmány készítése a 19. századi magyar operajátság repertoárjáról és előadóirol

A pályázati célok módosítása és szűkítése

A pályázat keretében elvégzett munka ismertetését annak leszögezésével kezdjük, hogy a megvalósítás során elkerülhetetlennek mutatkozott a tervezet számottevő mértékű módosítása, és a célkitűzések redukciója. Nem elhanyagolható mértékben kényszerített a feladatok szűkítésére a

többszöri költségvetési elvonás, illetve a 2002-ben bekövetkezett 50 %-os közalkalmazotti béremelés. Ez a kutatói alkalmazásra és egyéb megbízásokra illetve kiadásokra fordítható keret vásárlóértékét jócskán csökkentette.

A vállalatokat szakmai okból is redukálni kellett. A színházi zsebkönyvek feldolgozása kezdetén nyilvánvalóvá lett, hogy a zenés előadásokat nem célszerű, illetve nem lehetséges kiemelni a teljes színházi műsorból és külön feldolgozni: a zsebkönyveket, illetve az egyes városok teljes színházi műsorát egységesen kell kezelni és adatbázisba rendezni. Magától értődik, hogy a hatalmas volumenű munka elvégzésére a pályázat sem időben, sem financiálisan nem nyújthatott módot. Ezért az erőket más feladatokra koncentráltuk.

A pályázati terv módosult a 2001-ben jelen témavezető irányításával megindult NKFP pályázat miatt is, amely Erkel Ferenc két operájának kiadását, és a magyar nemzeti opera megalapítója színházi működésének feldolgozását tűzte ki célul. A Nemzeti Színházi operaelőadások forrásainak feldolgozását az Erkel kritikai kiadás pályázat keretében kezdtük meg. Az Erkel-források feltárásán túl elsősorban az 1837-1848 közötti kottatári forrásokat vizsgáltuk.

Az Erkel-pályázat keretében TAORMINA néven létrehoztuk azt az ACCESS-alapú komplex számítógépes adatbázist, amely együtt képes kezelni a színházi produkciókat, egyes előadásokat, és egyéb – elsősorban levéltári – forrásokat. Ahogy az komplex számítógépes adatkezelő programoknál elkerülhetetlen, a kidolgozás és tesztelés hosszú folyamata miatt az adatbázis feltöltését csak elkésve lehetett megkezdeni. Másrészt

éppen az adatok sokrétúsége miatt a feltöltés a tervezettnél lassabban halad.

Pályázati eredmények

Magyarországi német nyelvű színjátszás

A pesti és budai német színjátszás repertoárját Belitska-Scholz Hedvig és Somorjay Olga korábban feldolgozták és 1995-ben könyvalakban megjelentették. A pályázat keretében a könyv kinyomtatásához használt számítógépes formát adatbázissá alakítottuk, mely az 1850 előtti német nyelvű színjátszás világszerte egyedülálló adattáraként használható.

A pályázat keretében készült el – egyelőre Excel-táblázat formában – a budapesti német színházak repertóriumának kiegészítéseképpen a teljes játékkönyv feldolgozása a kezdetektől 1850-ig a színházi zsebkönyvek alapján. A feldolgozás több mint 40.000 előadás műsorát rögzíti: dátum, darab címe, előadás helyszíne. A feldolgozott adatokból rekonstruálható minden egyes évad műsora, ami nemcsak a német, hanem a magyar színháztörténet szempontjából is releváns. Habár az egyes előadások szereposztását a zsebkönyvek nem közlik, a vendégszerepléseket feltüntetik, és ebből a műsor összeállításának szempontjaira is következtetni lehet. Megállapítható például, hogy Beethoven Fidelióját a pesti német színpadon a 19. század első felében csak elvétve adták elő, szinte kizárólag csak akkor, ha vendégprimadonna akarta énekelni a címszerepet.

A műsorkatalógust és műsorrendet kiegészíti a pesti és budai német színházak valamennyi 1850 előtt alkalmazásban volt zenészenek adatbázisa; ez még a műsornál is több információval járul hozzá a magyar opera történetéhez, hiszen a magyar színház zenészeinek tekintélyes része

– maga Erkel Ferenc is – a német színházból szerződött át új működési terére.

Megvásároltuk valamennyi magyarországi német társulat zenészeinek névsorát a kezdetektől az 1870-es évek végéig. A névsor adatbázissá alakítása folyamatban van.

Magyar nyelvű színjátszás

A magyar zenés színház történetének kutatásához segédletként szolgáló színháztörténeti adategyütteseink legfontosabbikaként elkészítettük áll a Nemzeti Színház teljes zenekari személyzetét tartalmazó adatbázist a kezdetektől 1876-ig.

Elkészült a teljes színpadi személyzetet feldolgozó Excel táblázat ugyanerre az időszakra. A táblázatban valamennyi színész, énekes, énektanár, rendező, vendégművész és adminisztratív munkatárs szerepel. Tartalmazza a lista a szerződtetés és távozás időpontját, valamint a jutalomjátékokat. Az együttes koronkénti változásainak, illetve egyes énekesek szereplésének feldolgozásához a táblázat pótolhatatlan eszköznél bizonyul.

Egyelőre csak lista formájában áll rendelkezésre a vidéki magyar színházak zenészeinek névsora a kezdetektől az 1870-es évek közepéig.

A felsorolt adategyüttesek alapján dolgozta ki a témavezető a magyarországi operazenekarok 19. századi történetét feldolgozó 3 szerzői ív terjedelmű fejezetet német nyelven a European Science Foundation zenetudományi programjának operazenekarokkal foglalkozó altémája

számára. A tanulmány lektorálását az OTKA támogatási keretből finanszíroztuk.

A pályázati idő alatt elkészült Erkel Ferenc operái Nemzeti Színház-beli játszottságának teljes adatbázisa (1840-1884), az eredeti színlapok alapján. A táblázatos formájú adatbázis tartalmazza minden egyes előadás szereplőgárdáját, és a színlapokon található egyéb adatokat. A Nemzeti Színházi adatokat kiegészítik az Operaház Erkel-előadásainak adatai a zeneszerző 1893-ban bekövetkezett haláláig.

Digitalizálásra került a Nemzeti Színház 1837-1848 közötti teljes színlap-sorozata. Ennek alapján valamennyi operaelőadásról Excel táblázat készült az előadás dátumával és a főszereplőkkel. Ugyancsak elkészítettük a korai magyar nyelvű operaelőadások táblázatát, melyben az 1837 előtti magyar színikritikák Kerényi Ferenc által kiadott háromkötetes kritikai kiadásában említett előadások adatait dolgoztuk fel.

A színlap- és zsebkönyv adatok kiegészítésére feldolgoztuk az 1833-1848 közötti másfél évtized színházi sajtójából a Honművész, Honderű, Regélő-Pesti divatlap, Rajzolatok, Athenaeum, Életképek, Társalkodó, Világ, Hírnök, Pesti hírlap, Der Spiegel, Der Ungar zenés színházi hír- és kritikaanyagát. Excel adatbázisban rögzítettük Erkel Ferenc Hunyadi László c. operája valamennyi 1873 előtti pesti előadásának teljes kritikaanyagát. Mivel az előadások szereplői is adatbázisba kerültek, összekapcsolhatóvá váltak az előadások legfontosabb művészi mozzanatait, illetve értékelésük.

Az Erkel Ferenc Kritikai Kiadás projekt keretében elkészült a zenés- és egyéb színházi előadások számontartására alkalmas adatbázisban három,

egymással összekapcsolt lap tartalmazza az előadások valamennyi adatát (dátum, szerző, fordító, zeneszerző, cím, alcím, műfaj, szerepek és szereplők, egyéb közreműködők, balett stb.), kiegészítve a fennmaradt levéltári dokumentumokra, illetve a már elkészült sajtófeldolgozásokra való utalásokkal. Az eredeti tervtől eltérően az adatbázis tesztelésének céljával feldolgoztuk a Nemzeti Színház megnyitása utáni első hónapok teljes műsorát (tehát nem csak a zenés előadásokat). 2005-ben a feldolgozás a zenés darabokra korlátozódott. Jelen állapotában az adatbázis 1848-ig tartalmazza az összes zenés produkciót, az egyes előadások adatait csak az első hét esztendőre, 1843-ig, az adatok forrásrekordjaival és névrekordjaival.

Az adatbázis 415 produkció, 1698 előadás, 2331 dokumentum, 1735 névrekordot tartalmaz, mely az egyes táblákon lenyíló, kapcsolódó rekordok megjelenítését teszi lehetővé. A produkciós rekord egy-egy bemutató adatait tartalmazza. Az előadásrekord a produkcióhoz kapcsolódó összes napi előadás adatait tartalmazza. A dokumentumrekord ebben az esetben az alapvető forrásrekord, ahonnan a produkciós, előadás és névadatok származnak. A dokumentum forrása elsődlegesen a színlap, de forrás lehet zsebkönyv, bármely irat, vagy irat jellegű fennmaradt dokumentum, mely a kapcsolódó produkcióhoz kiegészítő adattal szolgál. A névadatok a produkcióhoz és az előadásokhoz kapcsolódó összes személy adatait tartalmazza (szerző, zeneszerző, fordító, színészek, vendégművészek stb.)

Összefoglalás

A pályázat részben a bevezetőben vállalt okokból, részben azonban a vállalatok túlméretezése miatt nem teljesíthette valamennyi célkitűzését.

A 19. századi magyarországi magyar és német nyelvű zenés színjátszás teljes műsorának feldolgozása még sokéves csoportmunkát igényel. Ezt a pályázónak szándékában áll folytatnia. Ám az eddigi teljesítménynek csupán egyetlen olyan eleme is, mint a budai és pesti német színház műsorának és személyzetének teljes feldolgozása olyan hatalmas eredménynek tekinthető, amit a kínált pénzügyi feltételek mellett csak az ügy iránt a közreműködőkben – elsősorban Somorjai Olgában, a kiváló színházkutatóban – élő szenvedélyes odaadás, és az adekvát jutalomról való aszkétikus lemondás engedett megvalósulni.